

**ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**
Всеукраїнська громадська організація «Арттерапевтична асоціація»
Gesellschaftliche Organisation «Europa GrenzenLos e.V.»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Інституту соціальної та політичної психології
_(Микола Слюсаревський)

«___» _____ 2025 року

**Спеціальна професійна (сертифікатна) програма підвищення кваліфікації
педагогічних та науково-педагогічних працівників**

для викладачів спеціальностей
«Психологія», Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Спеціальна
педагогіка»

АРТТЕРАПІЯ В ІНКЛЮЗІЇ

Укладач: О.Л. Вознесенська

Автори: Вознесенська О.Л., Волкова Л.М., Галіцина Л.В., Герман У.
(U. Herrmann), Єщенко Н.О., Кастнер Е. (Castner E.), Ленів З.П., Науменко О.М.,
Скрипник Т.В., Dr., Чаммер С. (Tschammer S. V.), Цурфлю Х.Р. (Zurfluh H. R.)

за напрямом: С4 Психологія; А1 Освітні науки: Освіта

Шифр програми	СП/2025/004
Навчальний рік	2025
Кількість кредитів ECTS	8
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська / німецька (з перекладом на укр.)

забезпечення психологічної підтримки та адаптації у період воєнного стану та після його
припинення чи скасування
спеціальні професійні (сертифікатні);

Затверджено та рекомендовано до друку Вченою радою Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України (протокол № 06/25 від 29.05.2025 р.)

№від

Рецензенти:

Бевз Галина Михайлівна, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка відділу
психології спілкування ІСПП НАПН України,

Котлова Людмила Олександрівна, кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка
кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти соціально-психологічного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка.

ПРОФІЛЬ ПРОГРАМИ

1. Загальна інформація	
Назва програми	Арттерапія в інклюзії
Шифр програми	СП/2025/013
Тип програми за змістом	Спеціальна професійна (сертифікатна) програма підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників
Форма навчання	Змішана (очно-дистанційна)
Цільова група	Для викладачів ЗВО, ППО, науково-педагогічних працівників закладів освіти, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, асистентів учителя, практичних психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів
Передумови навчання за програмою	Наявність вищої освіти (спеціаліст, магістр)
Найменування замовника освітніх послуг у сфері професійного навчання за програмою	
Найменування партнера (партнерів) програми	Всеукраїнська громадська організація «Арттерапевтична асоціація» Gesellschaftliche Organisation «Europa GrenzenLos e.V.»
Обсяг програми	8 кредитів ЄКТС
Тривалість програми та організація навчання	Загальна тривалість програми: 240 годин (18 днів очного навчання по 8 годин + онлайн-лекції та самостійна робота)
Мова(и) викладання	Українська (німецька з перекладом на українську)
Напрямо(и) підвищення кваліфікації, який (які) охоплює програма	C4 Психологія; A1 Освітні науки: Освіта
Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	Інтегральна компетентність. <i>Загальні компетентності:</i> залученість в етичну практику; гнучкість у поточних ситуаціях та контекстах; здатності до вироблення стратегій, що вимагають інклюзивної позиції та роботи у сегрегаційних ситуаціях; поваги у соціальних стосунках та налагодження продуктивної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу; сприяння комунікативно-мовленнєвому, практичному, соціальному та емоційному навчанням всіх суб'єктів освітнього процесу; здатність до творчого пошуку й можливостей реалізації нових ідей; до передачі власних вмінь та навичок іншим; формування здатності оцінювати межі власної фахової компетентності, приймати рішення та продовжувати навчання та/або підвищення професійної кваліфікації відповідно до наявних потреб і запитів. <i>Фахові компетентності:</i> інклюзивна компетентність та сприяння впровадженню дієвої системи психолого-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу та надання необхідних послуг на підтримку осіб з

	<p>особливими освітніми потребами оволодіння, здатності до пошуку шляхів мобілізації творчого потенціалу людини, включення його внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення з метою самоактуалізації; формування здатності розробляти та впроваджувати арттерапевтичні методики і технології втручання в реабілітаційні та корекційно-розвиткові заходи з особами з особливими освітніми потребами.</p>
<p>Укладач програми</p>	<p>Кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця відділу психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, почесна президентка ВГО «Арттерапевтична асоціація» Вознесенська Олена Леонідівна voznensenska@gmail.com;</p> <p>Розробники:</p> <p>Волкова Людмила Миколаївна, психолог, викладач кафедри образотворчого мистецтва факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, членкиня ВГО «Арттерапевтична асоціація»;</p> <p>Галіцина Людмила Вікторівна, магістриня психології, випускниця програми Американської Ради «OpenWorld», відмінник освіти України, президентка ВГО «Арттерапевтична асоціація»;</p> <p>Герман Уве (Dr. Uwe Herrmann), магістр артпсихотерапії, керівник магістерської програми арттерапії Академії мистецтв Вайсензее, розробник служби арттерапії в Державному навчальному інституті сліпих (LBZB) у Ганновері (Берлін, Німеччина);</p> <p>Грида Тетяна Валентинівна, магістр філософії людського спілкування, гештальт-терапевтка та супервізорка в гештальт підході, керівниця ГО «Харківський фонд психологічних досліджень», керівниця центру соціально-психологічної допомоги «ХАБ 057», координаторка проекту Лікарняні клоуни «Файні носи», членкиня ВГО «Арттерапевтична асоціація»;</p> <p>Єщенко Наталія Олександрівна, архітекторка, художниця, волонтерка-арттерапевтка та викладачка мистецтв в Гетеанумі – Всесвітньому центрі Антропософського руху, Українській школі «Барвінок», членкиня ВГО «Арттерапевтична асоціація» (Швейцарія);</p> <p>Кастнер Ельке (Castner Elke) (Німеччина), магістриня арттерапії, системна сімейна терапевтка, вальдорфська педагогиня зі спеціалізацією на навчальній терапії та інклюзії, травматерапевтка та терапевтка в нарративній експозиційній терапії (NET), членкиня дослідницької групи з дитячих малюнків в Університеті Віттен / Гердеке, кризова педагогиня в проєктах «Europa Grenzenlos», керівниця відділу по роботі з дітьми з особливими потребами Вальдорфської школи Лейпціга;</p> <p>Ленів Зоряна Павлівна, доцентка кафедри логопедії та інноваційних технологій в інклюзії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка педагогічних наук, директорка ТОВ «Міжнародний інститут інклюзії», членкиня ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів», членкиня ВГО «Арттерапевтична асоціація»;</p> <p>Науменко Олена Миколаївна, практична психологиня вищої категорії, психологиня-методистка, дитяча та юнацька психотерапевткиня, арттерапевтичкиня, членкиня ВГО «Арттерапевтична асоціація», школа I-III ступені 199 м. Києва, практичний психолог;</p>

	<p>Сазонова Мейра, PhD з психології, психотерапевтка, коучиня, міжнародна експертка по роботі зі стресом та травмою CSPC, Медичний центр Галіль (Нагарія, Ізраїль);</p> <p>Скрипник Тетяна Вікторівна, докторка психологічних наук, професорка факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;</p> <p>Чаммер Себастьян ф. (Sebastian Klaus Wolf von Tschammer und Osten), фахівець з лікувальної евристичної та травматерапії в Загальній лікарні (Гайденгайм-на-Бренці), Спеціалізованій клініці для наркозалежних «Сім гномів» (Залем), в «Інтегративному Будинку Здоров'я / Багатопокілінному Будинку Здоров'я» (Гайденгайм-на-Бренці, Німеччина),</p> <p>Цурфлю Ханс Рудольф (Zurfluh Hans Rudolf), магістр арттерапії, доцент, керівник Академії «Маджента» Райден (Луцерн, Швейцарія).</p>
--	---

2. Загальна мета

Метою дисципліни є удосконалення загальних і фахових компетентностей педагогічних і науково-педагогічних працівників у сфері арттерапії для роботи в інклюзивному освітньому середовищі методами арттерапії, відповідно до вимог системи якості підготовки науково-педагогічних кадрів для вирішення сучасних психолого-педагогічних проблем в процесі запровадження інклюзії.

Реалізація визначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- забезпечення більш глибокого розуміння слухачами науково-методичних засад застосування арттерапії в інклюзивному освітньому середовищі;
- формування інклюзивної компетентності;
- підвищення компетентності слухачів щодо новітніх арттерапевтичних практик;
- вдосконалення практичних навичок і умінь, необхідних для професійної діяльності;
- оволодіння техніками і прийомами викладання арттерапії в закладах вищої освіти та інститутах післядипломної педагогічної освіти;
- визначення особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їхніх родин в залежності від результатів діагностики і груп ризику;
- ознайомлення з накопиченими інноваційними матеріалами, практичним досвідом застосування арттерапії в інклюзії, формами та технологіями роботи щодо діагностики, втручання та шляхів профілактики негативних явищ, пов'язаних із розвитком та входженням дитини з особливими освітніми потребами в соціум.

3. Очікувані результати навчання

знання	<ul style="list-style-type: none"> ● системи сучасних знань з арттерапії та розуміння особливостей сучасного інклюзивного простору; ● технологій інклюзивного навчання; ● консультування учасників освітнього процесу стосовно соціально-психологічних проблем інклюзивного суспільства і постгуманістичних тенденцій застосування арттерапії; ● можливостей впровадження у освітньому процесі інноваційних арттерапевтичних технологій навчання, системи впровадження арттерапії в освітнє середовище; ● методології викладання застосування арттерапевтичних методів в інклюзивному освітньому середовищі.
уміння	<ul style="list-style-type: none"> ● аналізувати результати сучасних досліджень у сфері діагностики дітей з особливими освітніми потребами та застосування арттерапії в інклюзивному освітньому середовищі; ● впроваджувати арттерапію у педагогічну практику задля надання необхідних послуг з підтримки осіб з особливими освітніми потребами,

	<ul style="list-style-type: none"> ● застосовувати отримані знання під час розробки курсів з арттерапії в ЗВО та ППО; ● використовувати арттерапію для реалізації освітніх завдань та вдосконалення професійної діяльності в інклюзивному середовищі.
навички	<ul style="list-style-type: none"> ● відновлення внутрішнього почуття балансу; ● невербального спілкування засобами мистецтва; ● дослідження особистості, несвідомих процесів за допомогою творчих продуктів та рухів; ● аналізу продуктів творчості для динамічної оцінки стану людини, здійснення досліджень та аналізу.
4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
лекції, практичні заняття, самостійна робота	
5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви вебплатформи, вебсайту, електронної системи навчання, через які здійснюватиметься дистанційне навчання із зазначенням посилання (вебадреси)	Zoom
6. Оцінювання і форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їх питома вага у підсумковій оцінці (%)	Активна участь в заняттях - 70%; підсумковий контроль - 30%.
Форма підсумкового контролю	Тести, творчі проекти, написання авторських програм

Структура навчальної дисципліни							
	Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт				
			Аудиторна:				Самостійна
			Лекції	Семінари	Практичні	Індивідуальні	
Змістовий модуль I. Концептуальні засади арттерапії в інклюзії (ОНЛАЙН)							
1.1.	Діти з особливими здібностями та їх особливе значення для світу (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)	2	2				
1.2.	Концептуальні засади інклюзивних процесів (<i>Ленів З.П.</i>)	2	2				
1.3.	Сучасні тенденції в інклюзивній освіті (<i>Ленів З.П.</i>)	2	2				
1.4.	Арттерапія як метод допомоги особистості (<i>Єщенко Н.О.</i>)	2	2				
1.5.	Вступ до теорії арттерапії (<i>Вознесенська О.Л.</i>)	2	2				
1.6.	Вступ до системного підходу (<i>Elke Castner</i>)	2	2				
1.7.	Кольори як орієнтири для діагностики в арттерапії (<i>Hans Rudolf Zurfluh</i>)	10	2				
1.8.	Підходи до арттерапії (<i>Elke Castner</i>).	2	2				
	Разом	16	16				
Змістовий модуль II. Арттерапія як метод зцілення особистості: теорія та практика							
2.1.	Арттерапія як засіб відновлення ресурсів та гармонізації емоційного стану Використання методів художньої терапії з точки зору антропософії (<i>Elke Castner</i>) Мистецька співпраця в інклюзивному колективі (<i>Elke Castner</i>)	16	2		2		
	Знайомство, зустріч та взаємна активація одне одного в рухливих іграх (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)				2		
	Казкотерапія: діагностичні та психокорекційні можливості (<i>Ленів З.П.</i>). Створення чарівної казки. Метод «сторітел-лінг» в інклюзивному навчанні (<i>Ленів З.П.</i>).		2		2		

	Вступ до Цюріхської Ресурсної Моделі (ZRM®) (<i>Elke Castner</i>)				2		
	Вправи на зміцнення ресурсу (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)				2		
	Динамічний рисунок (<i>Ещенко Н.О.</i>)				2		
2.2.	Арттерапія як засіб комунікації Сприяння міжособистісному спілкуванню дітей з різними потребами засобами рухової терапії (<i>Sebastian v. Tschammer</i>) Невербальна комунікація за допомогою руху (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)	16	2		2		
	Невербальна комунікація на основі підходу Дональда Віннікотта (<i>Elke Castner</i>)				2		
	Гармонізація психоемоційного стану та сприяння соціально-комунікативному розвитку дітей з ООП засобами арттерапії (<i>Скрипник Т.В.</i>). Особливості Сенсорної інтеграції в арттерапевтичних практиках для дітей з ООП (<i>Скрипник Т.В.</i>).		2		2		
	Застосування «каракулів» в груповій роботі (<i>О.Молчанова</i>)				2		
	Рухові вправи на зміцнення взаємної довіри (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)				2		
	Вправи на комунікацію та розвиток креативності (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)				2		
2.3.	Арттерапія як засіб зцілення: звуком, рухом, формою Музикотерапія. Цілющий вплив музики на організм (особистість) (<i>Ленів З.П.</i>) Інтегративна музикотерапія: рух, інсценізація та активне малювання під музику (<i>Ленів З.П.</i>)	16	2		2		
	Прийоми та методи рухової терапії з точки зору антропософії (<i>Sebastian v. Tschammer</i>) Проста хореографія для дітей та дітей з особливими потребами (<i>Sebastian v. Tschammer</i>)		2		2		
	Робота з глиною (<i>Elke Castner</i>)				2		
	Малювання форм (<i>Elke Castner</i>)				2		
	Використання руху та форми (<i>О.Молчанова</i>).				2		
	Робота з акварельними фарбами (<i>Elke Castner</i>).				2		
	Разом	48	12		36		

Змістовий модуль III. Артпедагогіка та арттерапія в системі психоемоційної регуляції особистості								
3.1.	Арттерапія та психоемоційна стабілізація людини Релаксація і стабілізація через застосування арттерапевтичних технік та методик. Гра як творчість (Галицина Л.В.)	24	2					
	«Моє дихання» (Галицина Л.В.)				2			
	Рухова вправа: «У подиху – зустріч на дотик» (Sebastian von Tschammer)				2			
	Ігрова терапія в системі арттерапевтичних методів (Науменко О.М.) «Чарівна кулька» (Науменко О.М.)		2		2			
	Методика «Дощ» (Галицина Л.В.)				2			
	Вправа «Зроби навпаки». Гра «Автомийка» (Науменко О.М.)				2			
	Вправа с палицею «Водоспад» (Sebastian von Tschammer)				2			
	Методика «День тиші». Психогімнастичні вправи (Галицина Л.В.)				2			
	«Коробка гарного настрою». Роботи з дітьми та батьками (Науменко О.М.)				2			
	Анапест та дактиль (Sebastian von Tschammer) Рухи з протилежними ритмами – вправи на координацію та єдність (Sebastian von Tschammer)		2		2			
	3.2	Мистецькі практики створення історій Терапія рухом та РДУГ (Sebastian von Tschammer). Рухова «геометрія» (Sebastian von Tschammer)	24	2		4		
		Методика «Гудзикові історії» (Галицина Л.В.)				2		
Методика «Створення історій та картин за допомогою тканин» (Науменко О.М.)					2			
Розвиток дрібної моторики руки, тактильних відчуттів, фантазії, уяви, комунікативних навичок в арттерапії (Галицина Л.В.)			2		2			
Методика «Діалог долонь, або Що можуть розповісти наші руки?» (Галицина Л.В.)								
Виготовлення іграшки з шерсті Методика «Жива казка» (авторська інтегративна арттерапевтична методика). (Науменко О.М.)					2			

	Розповідаємо казки дітям із рухом (<i>Sebastian von Tschammer</i>)				2		
	Піскова терапія (sandplay) в інклюзії (<i>Науменко О.М.</i>)		2				
	Малювання на піску (<i>Науменко О.М.</i>)				2		
	Методика «Парад планет» (<i>Галіцина Л.В.</i>).	2			2		
	Разом	48	12		36		
Змістовий модуль IV. Застосування арттерапії в інклюзивному освітньому середовищі (ОНЛАЙН)							
	Музична терапія, художня терапія та терапія рухом в лікувальній педагогіці (<i>Єщенко Н.О.</i>)		2				
	Мистецтво перетворення освітнього середовища в контексті інклюзивного навчання (<i>Скрипник Т.В.</i>)		2				
	Творчі стратегії соціально-емоційного розвитку дітей в інклюзивному освітньому середовищі (<i>Скрипник Т.В.</i>)		2				
	Модель BASIC Ph як інструмент інклюзивної освіти (<i>Сазонова М.</i>)		2				
	Методи налагодження продуктивної співпраці з дітьми з аутизмом (<i>Скрипник Т.В.</i>)		2				
	Розвиток мотивації та освітніх потреб дитини (<i>Галіцина Л.В.</i>).		2				
	Евритмія як шлях до внутрішньої гармонії (<i>Sebastian von Tschammer</i>)		2				
	Артпсихотерапія зі сліпими та поганозрячими дітьми (<i>Uwe Herrmann</i>)	2	2				
	Артпедагогіка (<i>Галіцина Л.В.</i>) Методика «Я як Сонце». (<i>Галіцина Л.В.</i>)	4	2		2		
	Біографічна робота (<i>Волкова Л.М.</i>) Робота над власної біографією (<i>Волкова Л.М.</i>).	4	2		2		
	Споглядання творів мистецтва (<i>Волкова Л.М.</i>) Розгляд картини (<i>Волкова Л.М.</i>)		2		2		
	Постановка SMART-цілей для дітей з ООП в арттерапевтичних втручаннях та методи досягнення цих цілей (<i>Скрипник Т.В.</i>).				2		
	Малювання форм (<i>Єщенко Н.О.</i>)				2		
	Разом	32	22		10		

Змістовий модуль V. Арттерапевтична робота з налагодження спілкування та міжособистісних стосунків							
5.1.	Особливості арттерапевтичної діагностики. Діагностика в процесі терапії (<i>Elke Castner</i>)	12	2				
	Підходи до рухової терапії для дітей з особливими потребами з урахуванням різних діагнозів та клінічних картин з точки зору медицини та рухової терапії (<i>Sebastian von Tschammer</i>)		2				
	Метод арттерапевтичної діагностики «Мандала» (<i>Вознесенська О.Л.</i>)		2				
	Створення мандала (<i>Вознесенська О.Л.</i>)				2		
	Створення мандала по крапках (<i>Вознесенська О.Л.</i>)				2		
	Арттерапевтичний діалог (<i>Elke Castner</i>)				2		
5.2	Арттерапія для гармонізації психологічного клімату в групі. Соціальні рухові вправи для дітей, методики та техніки для командотворення (<i>Sebastian von Tschammer</i>).	16			2		
	Методика «Моя внутрішня сила» – робота з глиною (<i>Elke Castner</i>)				2		
	З хаосу до порядку: групова робота з аплікацією з кольорового паперу (<i>Вознесенська О.Л.</i>)				2		
	Рухові ігри та форми для інклюзивної групової та партнерської роботи (<i>Sebastian von Tschammer</i>)				2		
	Гра, яка допомагає відновити контакт (<i>Грида Т.</i>)				2		
	Методика «Світло і темрява» (<i>Elke Castner</i>)				2		
	Ліплення кулі з глини як засіб гармонізації емоційного стану та соціально-психологічного клімату в групі (<i>Вознесенська О.Л.</i>)				2		
	Практичні рухові ігри для інклюзії (<i>Sebastian von Tschammer</i>)				2		
5.3.	Розвиток творчості дитини з ООП Сприяння розвитку творчості та наявних ресурсів (<i>Elke Castner</i>). «Триптих для самостійного пошуку рішень» (<i>Elke Castner</i>)	10	2		2		
	Творчість в контексті лікувальної педагогіки та евритмії (<i>Sebastian von Tschammer</i>)		2				

	Досвід спільного ліплення елементів повітря і землі (<i>Elke Castner</i>).				2		
	Методика «Червона доріжка улюбленого персонажу» (<i>Грида Т.</i>)				2		
5.4.	Особливості застосування арттерапії з дітьми з особливими потребами (<i>Elke Castner</i>). Техніки бесіди, сприятливі для дитини з арттерапевтичної точки зору (<i>Elke Castner</i>).	10	2		2		
	Травмотерапевтичні рухові вправи для дітей та для дітей з особливими потребами (<i>Sebastian von Tschammer</i>)				2		
	Рухові вправи з м'ячем, палицями та різними предметами (<i>Sebastian von Tschammer</i>).				2		
	Ритмічні рухи з музикою та віршами, невербальним діалогом (<i>Sebastian von Tschammer</i>)				2		
	Разом	48	12		36		
Контроль засвоєння знань							
	Методика та дидактика викладання арттерапії (<i>Єщенко Н.О.</i>)	2	2				
	Супервізії стосовно впровадження арттерапії в інклюзивному середовищі	8			8		
	Підготовка та проходження контрольних тестів	6					6
	Реалізація в міні-групах проєктів впровадження арттерапії в педагогічну практику і підготовка відеопрезентацій	16					16
	Написання авторських програм	16					16
	Разом	48	2		8		38
	Усього	240	64		138		38

Навчально-тематичний план
Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль I.

1. Застосування арттерапії в інклюзії: вступ до теорії (вебінари)

1.1. Людина з особливими можливостями та потребами у наш час

Вебінар (2 год.). Людина з особливими можливостями та потребами у наш час. Що можуть нам показати ці діти і чому ми можемо в них навчитися. Історія інклюзії в Німеччині: інтеграція таких людей в суспільство. Ідеї щодо співпраці між викладачами, лікарями, терапевтами, співробітництво з батьками та суспільством (*Sebastian von Tschammer*).

1.2. Концептуальні засади інклюзивних процесів

Вебінар (2 год.) Інклюзія як соціальний феномен. Екзистенційні чинники інклюзії в глобальному вимірі суспільних перетворень. Актуалізація понять «інклюзія», «філософія інклюзії», «інклюзивні процеси», «інклюзивне навчання». Принципи інклюзії, що відображені в міжнародному та українському законодавстві. Стан розвитку інклюзивних процесів в Україні: історичний екскурс, проблеми та перспективи. Структура інклюзивного освітнього простору. Створення інклюзивного навчального середовища. Умови забезпечення інклюзії. Психолого-педагогічні технології інклюзивного навчання (*Ленів З.П.*).

1.3. Сучасні тенденції в інклюзивній освіті

Вебінар (2 год.). Діти та їх освітні потреби, можливості та прояви. Характеристика порушень у розвитку та визначення освітніх потреб дітей як психолого-педагогічна проблема. Біопсихосоціальна модель в інклюзії. Ключові аспекти взаємодії фахівців в умовах інклюзії. Функції членів команди психолого-педагогічного супроводу. Когнітивно-компетентнісний підхід як засадничий у процесі підготовки та перепідготовки кадрів до впровадження інклюзивного навчання. Синкретизм дитячої психіки та арттерапія. Доцільність застосування арттерапії як недирективного підходу в процесі супроводу дітей із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі (*Ленів З.П.*).

1.4. Арттерапія як метод допомоги особистості

Вебінар (2 год.). Чотири природні царства. Сутнісні члени людини. Трьохчленність людського організму. Мислення, почування, волевиявлення. Дванадцять почуттів. Гетеанізм як метод пізнання. Споглядальна здатність судження. Філософія свободи. Гетеаністична феноменологія і квалітативний аналіз як методи діагностики і терапії. Анропософская методологія як основа для практичної терапії мистецтвом. Концепція «семи мистецтв». Види терапії мистецтвом та вплив кожного з видів на душевну сферу. Лікувально-педагогічний живопис. Специфіка матеріалів при роботі. Питання усвідомлення. Споглядання творів мистецтва. Схема психіки людини за Бреслау: свідоме, підсвідоме, особисте несвідоме. Спонтанні малюнки. Архітектура як відображення

конституції людини. Пластичне формоутворення і сфера життєвих сил людини. Метаморфоз і становлення. Малювання форм. Динамічний малюнок. Взаємозв'язок мислення і волі. Живопис з суті кольору. Колір і душевна сфера людини. Колірна теорія Гете як основа. Особливості практичного застосування методів антропософської терапії мистецтвом. Педагогіка Вальдорфа, лікувальна педагогіка і соціальна терапія як галузі застосування терапії мистецтвом (*Єщенко Н.О.*).

1.5. Вступ до теорії арттерапії

Вебінар (2 год.). Основні поняття та історія розвитку арттерапії. Види арттерапії. Арттерапія в системі терапії мистецтвом. Терапія виразними мистецтвами. Образотворча терапія. Психотерапевтичний театр, драматерапія, музична терапія. Бібліотерапія та її різновид – казкотерапія. Танцювально-руховий напрям, імпровізація, робота з голосом. Медіаарттерапія. Школи сучасної арттерапії: психоаналітична, психодинамічна, гуманістична, екзистенційна, трансперсональна. Механізми образотворчої діяльності. Галузі застосування арттерапії та її обмеження. Арттерапія та заняття образотворчим мистецтвом: порівняльний аналіз. Арттерапія та проєктивний малюнок: загальне та відмінності. Обладнання арттерапевтичного кабінету. Етапи арттерапевтичної сесії. Способи реєстрації й оцінки арттерапевтичної роботи. Роль та функції арттерапевта. Артпедагогіка. Вимоги до фахової кваліфікації арттерапевта (*Вознесенька О.Л.*).

1.6. Вступ до системного підходу

Вебінар (2 год.). Людина як частина системи. Патерни та принципи функціонування соціальної системи, вплив несвідомих динамік на формування взаємодії між членами системи та відчуття кожного члена. Включення в групу через мистецтво. Група та індивідуальність. Інклюзія чи інтеграція: сприйняття, індивідуальність, що таке група. Інтеграція інклюзивної дитини як зміна в системі. Взаємозалежність членів системи. Інклюзія як системна перспектива. Фокус в системному підході не на окремій особі з уявним «фактором порушення», а на групі та складних взаємодіях в ній. Розуміння труднощів як вираження дисбалансу або необхідних процесів адаптації всередині системи. Індивідуально-орієнтована перспектива. Сприйняття: самосприйняття дитини як особистості, як члена групи, групове сприйняття. Особливо тонке сприйняття інклюзивних дітей. Що таке група? Обов'язкова група: сім'я, шкільний колектив. Бажана група: друзі, клуб. Системна перспектива = інклюзія. Мистецтво та інклюзія. Кожен є митцем. Мистецтво об'єднує без слів (*Elke Castner*).

1.7. Кольори як орієнтири для діагностики в арттерапії

Вебінар (2 год.). Кольори як орієнтири для діагностики в арттерапії. Колірні кола, кольорні моделі, теорії кольору. Основи теорії кольору і дванадцятикомпонентного кольорного кола Йоганнеса Іттена. Вторинні та третинні кольори. Дослідження кольору в працях Ньютона, Гете, Іттена, Кандинського. Явище синестезії. Пари кольорів, а також конвертні та маскувальні кольори в РТМ. Кольори та способи їхнього трактування (*Hans Rudolf Zurfluh*).

1.7. Підходи до арттерапії

Вебінар (2 год.). Теоретичні та практичні основи арттерапевтичної роботи. Підходи в арттерапії: психодинамічний, гуманістичний та системний, а також антропософське бачення. Спільні риси та відмінності цих підходів. У фокусі перебувають психоаналітичні перспективи за К. Г. Юнгом, художньо орієнтовані позиції за Гізелою Шерер та Арно Штерном, а також системні підхід та духовні погляди. Відмінності артпедагогіки та арттерапії (*Elke Castner*).

Змістовний модуль II. Арттерапія як метод зцілення особистості: теорія та практика

2.1. Арттерапія як засіб відновлення ресурсів та гармонізації емоційного стану

Лекція (2 год.). Використання методів художньої терапії з точки зору антропософії. На основі прикладів з практики та досліджень доведено, як художні процеси можуть підтримати дітей, підлітків та дорослих у дуже різних життєвих ситуаціях – від освіти та особистісного розвитку до зцілення та цілісного зміцнення (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.) Мистецька співпраця в інклюзивному колективі. Групова робота для стимулювання готовності до співпраці та діалогу. Індивідуальна творчість та створення спільної мистецької роботи, в якій кожен учасник зможе знайти своє місце (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Знайомство, зустріч та взаємна активація одне одного в рухливих іграх. «Людина грає лише тоді коли вона є у повному значенні слова людиною, і вона може бути повністю людиною тільки тоді, коли грає» (Ф. Шіллер) (*Sebastian von Tschammer*).

Лекція (2 год.). Казкотерапія: діагностичні, психокорекційні та навчальні можливості. Етапи розвитку казки. Моделювання казок, як інструмент корекції мовленнєвих і комунікативних порушень в дітей із ООП. Робота зі звільненнями від страхів у казкотерапії. Інтегративна казкотерапія: інсценізація казок із застосуванням лялькотерапії, образотерапії, музики, танцю. Драматизація в процесі навчання і розвитку комунікації, мовлення та навчальної діяльності дитини з ООП (*Ленів З.П.*).

Практичне заняття (2 год.) Полісенсорність інтегративної арттерапії. Створення чарівної казки. Метод «сторітеллінг» в інклюзивному навчанні (*Ленів З.П.*).

Практичне заняття (2 год.). Вступ до Цюрихської Ресурсної Моделі (ZRM®) доктора Мая Шторха та доктора Франка Краузе (робота з фотозображеннями). Сучасні нейронаукові теорії про навчання та діяльність людини. Системний та когнітивно-поведінковий підходи. Практичне засвоєння основних складових моделі (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Вправи на зміцнення ресурсу: евритмічна Алілуйя, П'ять дерев, ступи розмовляють с Землею. Рефлексія отриманого досвіду (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Динамічний рисунок. Динамічний рисунок як одна із художніх форм антропософської терапії. Неперервність ліній. Музичний (мелодійний) вигляд рисунку, прояв творчих, образних сил. Роботи Маргарити

Хаушка і Єви Меес-Христеллер. Динамічні вправи стискання і «розчинення» форм. Ритмічні вправи з лінією як наслідком руху. Принципи побудови рисунка. Практичні завдання на розвиток здатності сприйняття природних форм і їх зображення за допомогою динамічно створених ліній. Включення вольової діяльності в чуттєве сприйняття Вправи: «Жива» лінія; рух «ковзанами по катку», вогонь, рух риб і птахів, розвиток рослини (*Ещенко Н.О.*).

2.2. Арттерапія як засіб комунікації

Лекція (2 год.). Сприяння міжособистісному спілкуванню дітей з різними потребами засобами рухової терапії. До вербального мовлення діти спілкуються через жести, міміку, рух і ритм. У дітей з порушеннями мовлення чи спектра аутизму рух залишається провідним каналом вираження. Рухове спілкування створює передумови для емоційного контакту й взаєморозуміння без слів. Спільна тілесна активність активує дзеркальні нейрони, що відповідають за емпатію. Ритм, повторюваність і синхронізація рухів сприяють формуванню почуття «ми» (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Невербальна комунікація на основі підходу Дональда Віннікотта. Мистецька комунікація на аркуші без використання мови. Робота в парах: розподіл на фахівця та інклюзивну дитину (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Невербальна комунікація за допомогою руху. Від руху до форми: круг, прямокутник, вісімка. Хореографія вісімки. Робота в парах і в групах. Особливості використання вправ у роботі з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзії. (*Sebastian v. Tschammer*)

Лекція (2 год.). Гармонізація психоемоційного стану та сприяння соціально-комунікативному розвитку дітей з ООП засобами арттерапії. Нормалізація базових передумов цілісного розвитку у дітей з ООП (тонічної регуляції, динамічної та статичної рівноваги) за допомогою сенсорно-інтегративної терапії; досягнення узгодженого функціонування тіла; становлення внутрішньої координації; вивільнення енергетичних ресурсів. Формування функції руки як органу пізнання і перетворення навколишнього світу. Використання арттерапевтичних технік для набуття дітьми з ООП досвіду пізнання довкілля та вдосконалення їхніх соціально-комунікативних якостей. Розбудова системи занять у відповідності до актуальних цілей розвитку дітей з ООП, визначення критеріїв їхніх досягнень, організація та впровадження моніторингу успіху (*Скрипник Т.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Особливості Сенсорної інтеграції в арттерапевтичних практиках для дітей з ООП. Сенсорно-інтегративна терапія як підґрунтя цілісного розвитку. Ресурси арт-терапевтичних практик у контексті послідовного впливу на стан розвитку осіб з ООП, задоволення їхніх базових потреб та їхньої самореалізації. Реалізація на заняттях з арттерапії послідовних завдань на кожному з 4-х етапів сенсорної інтеграції: ідеї, методи, засоби та їх практичне застосування (*Скрипник Т.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Застосування «каракулів» в груповій роботі (методика «Груповий колаж з каракулів», авт. О.Молчанова). Вправи задля послаблення рівня свідомого контролю особистості, нейтралізація захисних механізмів, зняття м'язової та емоційної напруги; створення умов для спільної

групової роботи, налагодження внутрішньогрупової та міжособистісної комунікації. Дослідження творчої уяви та психоемоційного стану дитини за допомогою каракулів (Техніка «Музичні каракулі» (авт. М. Бетенські, модиф. А. Гельбак) (*Молчанова О.М.*)).

Практичне заняття (2 год.). Рухові вправи на зміцнення взаємної довіри з палицями. Вправи в парах та в групі. Рефлексія отриманого досвіду. Мета та підґрунтя. Особливості використання вправ в роботі з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзії (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.) Вправи на комунікацію та розвиток креативності з літерами І, А, О. В міні-групах: спільна хореографія слова Діалог (І-А-О), Соціальне (О-І-А), Гармонія (А-І-О). Всі групи одночасно представляють свої слова та створюють спільну хореографію. «Гармонія» упорядковує «Діалог» та «Соціальне». Рефлексія отриманого досвіду (*Sebastian von Tschammer*).

Тема 2.4. Арттерапія як засіб зцілення: звуком, рухом, формою

Лекція (2 год.). Музикотерапія. Цілющий (лікувальний) вплив музики на організм (особистість): особистісний, психоемоційний і мовленнєво-комунікативний аспекти. Поняття «сугестії» та «катарсису» в музикотерапії. Психофізіологічні засади впливу музики на людський організм. Рецептивна (пасивна), активна, інтегративна музикотерапія. Вокалотерапія та ритмотерапія як складові активної музикотерапії. Застосування музикотерапії в роботі з дітьми з ООП: покращення інтелектуальної активності, розвиток уважності, відчуття ритму, координації, дихання, мовлення, емоційно-вольової сфери, корекція поведінки, сенсорних відчуттів, подолання диспраксічних розладів, розвиток слухового контролю, звільнення від страхів, релаксація, активізація ресурсів організму, тощо (*Ленів З.П.*).

Практичне заняття (2 год.). Інтегративна музикотерапія: рух, інсценізація та активне малювання під музику. Музикообразотерапія: Вправа «Музична кулька» для досягнення прийняття всіх членів дитячого колективу в інклюзивному просторі. Вправа «Слухаю музику і малюю відчуття» – проговорювання образів, самозаглиблення. Музикорефлексотерапія. Медитація «Я – джерело. Я – море» (*Ленів З.П.*).

Лекція (2 год.). Прийоми та методи рухової терапії з точки зору антропософії. Сприйняття змін в процесі руху, розвиток та творчість дитини (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Проста хореографія для дітей та дітей з особливими потребами. Ритм та такт у русі. Від руху до форми (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Робота з глиною. Сприяння розвитку тактильного відчуття (внутрішнього та зовнішнього), зниження агресії та напруги, стимул для переходу до дії. Вправи на сприйняття. Робота з душевними компонентами через вибір теми (наприклад, «Птах у гнізді») (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.) Малювання форм. Генеза методики та її цілі: сприяння здатності до концентрації, розвиток зорово-моторної координації (координації ока та руки), зміцнення внутрішньої структурної спроможності, стимулювання душевної та зовнішньої рухливості, сприяння активній співпраці обох півкуль мозку через вправи, що перетинають серединну лінію тіла,

зменшення станів стресу та напруги. Рефлексія отриманого досвіду. Специфіка використання в роботі з дітьми з особливими потребами (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Використання руху та форми в арттерапевтичному підході з дітьми з ООП. Вправа «Зіркова подорож» (*О.Молчанова*).

Практичне заняття (2 год.). Робота з акварельними фарбами. Передача кольорового настрою відповідно до особистих відчуттів. Методика «пошуку слідів»: розвиток елементів зображення (*Elke Castner*).

Змістовний модуль III. Артпедагогіка та арттерапія в системі засвоєння знань особистості

3.1. Арттерапія та психоемоційна стабілізація людини

Лекція (2 год.). Релаксація і стабілізація через застосування арттерапевтичних технік та методик. Гра як творчість. Арттерапевтичні техніки та методики зі страхами та тривогою у дітей з інвалідністю: «Мій страх» (малюнок). Маска страху, страх із пластиліну, казка про страх. Створення ситуації успіху дітей шляхом забезпечення їх ефективної творчої самореалізації (*Галицина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.) Методика «Мое дихання». Дихальні вправи. Пускання мильних бульбашок, спостереження за бульбашками, власним диханням. Малювання власного дихання, бульбашок. Обговорення (*Галицина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Рухова вправа: «У подиху – зустріч на дотик». Ця вправа поєднує усвідомлене сприйняття тіла, ритм і координацію з усвідомленим досвідом зустрічі. Мета: зміцнення відчуття руху, рівноваги, відчуття власного «Я» та «Я» іншої людини. Наближення та віддалення. Спіраль праворуч, спіраль назад, спіраль ліворуч, спільна вісімка. Велика спіраль і «обмотування». Вправа зміцнює усвідомлення тіла, баланс та координацію рухів; сприяє взаємосприйняттю та усвідомленому контакту; дає простір для особистих процесів і пізнання власного «Я» в іншій людині (*Sebastian von Tschammer*).

«У подиху дві милості є,
Повітря вдихаєш, його віддаєш,
Одне – обмежує, інше – свіжість несе,
Так чудово життя сплетене...»

Лекція (2 год.). Ігрова терапія в системі арттерапевтичних методів. Ігрова терапія як важлива складова системи арттерапевтичних методів в роботі з дітьми. Використання гри як засобу вираження внутрішнього світу особистості, її емоцій, страхів, бажань та міжособистісних стосунків. Створення у грі безпечного простору для самовираження, моделювання ситуацій, розігрування ролей та опрацювання складних переживань. Директивний та недирективний підходи в ігровій терапії. Рольові ігри та ігри з правилами. Поєднання ігротерапії з іншими видами арттерапії, зокрема пісочною терапією. Механізми дії ігрової терапії, її види та практичне застосування в корекційно-розвивальній роботі (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Ігрова терапія. «Чарівна кулька». Мета: підвищення впевненості, формування комунікативних навичок. Вправа «Мішок»: поєднання ігрової та художньої терапії. Вправа «Тісто» (варіант – сумісно з батьками) –

дозволяє акцентувати увагу на тілесних відчуттях, зняти м'язову та емоційну напругу, активізувати уяву (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Методика «Дош». Матеріал – газети або папір для рвання (*Галицина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Вправа «Зроби навпаки». Мета: розвиток уваги, тілесних відчуттів, комунікативних навичок. Дитина робить рухи (або малюнок на папері або в пісочниці), протилежний тому, що показує дорослий (або інша дитина). Гра «Автомийка». Мета: активізувати уяву, можливість вияву агресії соціально дозволеними засобами (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Вправа з палицею «Водоспад». Вправа поєднує фізичний рух із внутрішнім зосередженням та соціальною довірою: активізуються та зміцнюються спина і плечі; розвивається впевненість у собі, внутрішнє та зовнішнє звільнення; зміцнюється довіру до власних здібностей та впевненість у собі. Завдяки усвідомленому триманню та рухам палиці створюється зв'язок між руховим контролем, фокусом та спокоєм. Вільне виконання, поєднане з усвідомленням стабільності, допомагає звільнитися від внутрішньої та зовнішньої напруги та розвинути довіру до власних можливостей. Впевненість у собі та група: Зміцнення внутрішньої довіри та впевненості через переживання втрати контролю та його повернення. У групі додатково виникає відчуття ритму та єдності (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Методика «День тиші». Психогімнастичні вправи Слухання тиші. Творче відображення тиші через рух, малюнок, роботу з природними матеріалами (мушлі) (*Галицина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.) Вправа «Коробка гарного настрою». Ціль: покращення емоційного стану, комунікаційних навичок, налагодження стосунків у сім'ї. Варіант вправи «Скринька подяки», «Коробка гарних справ» та ін. (*Науменко О.М.*).

Лекція (2 год.). Анапест та дактиль. Евритмія як тілесно-рухове мистецтво, що розвиває ритмічність, координацію, внутрішню гармонію й усвідомлення тіла через мову, поезію та музику. значення ритмічних структур анапесту та дактилю в евритмії як засобів розвитку моторної координації, внутрішньої рівноваги, синхронізації мислення, почуття і руху. Робота з протилежними ритмами сприяє розвитку цілісності, концентрації й відчуття гармонії. Рухова інтерпретація ритмів. Терапевтичний і педагогічний аспект ритмічних вправ (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Анапест та дактиль: рухи з протилежними ритмами – вправа на координацію та єдність. Вправа поєднує рухи рук і ніг у різних ритмах (анапест і дактиль), що зміцнює координацію, концентрацію та почуття єдності. Одночасний фізичний досвід двох протилежних рухових ритмів розвиває усвідомлену взаємодію між сприйняттям, рухом та внутрішньою увагою. (Анапест: коротко – коротко – довго). Послідовність рухів ногами. Контрастний ритм (Дактиль: довго – коротко – коротко). Взаємодія. Рефлексія. Результати: координація, концентрація, досвід усвідомлення всього тіла, спільний вимір, життєві сили та внутрішній порядок (*Sebastian von Tschammer*).

Тема 3.2. Мистецькі практики створення історій

Лекція (2 год.). Терапія рухом та РДУГ. Рухова терапія є корисною підтримкою для дітей з РДУГ (розлад дефіциту уваги та гіперактивності). Рух допомагає покращити саморегуляцію, концентрацію, увагу та емоційний контроль, одночасно дозволяючи вивільнити надлишкову енергію (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (4 год.). Рухова геометрія. Вправи спрямовані на перехід від індивідуальних рухів до синхронізованого групового руху, що підтримується геометричними формами (наприклад, пентаграмою), а також допоміжними засобами – дерев'яними палицями та маленькими м'ячами. Геометрія слугує при цьому як структура й орієнтир, тоді як дерев'яні палиці та маленькі м'ячі використовуються як тактильні та візуальні допоміжні засоби. Розвиток групової концентрації. Розвиток чутливості до рухів інших і взаємодії в групі. Покращення дрібної моторики під час роботи з дерев'яними палицями та м'ячами. Сприяння когнітивному процесу, свідомому поєднанню рухів з геометричними формами та керуванню потоком руху. Розвиток відчуття ритму. Стійкість у процесі руху (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.) *Методика* «Гудзикові історії»: *вправа* «Гудзикове знайомство» (групова робота); *вправа* «Гудзикове інтерв'ю» (робота в парах); *Методика* «Творча картина з гудзиків» (робота в трійках) та створення історій. 4. Рефлексія та зворотній зв'язок. Робота з гудзиками – розвиток дрібної моторики руки, точності рухів, опорно-рухової системи, сенсорний розвиток, дитини з ООП. Можна застосовувати для орієнтовно-дослідницької діяльності, так як в ході її діти отримують найрізноманітніший чуттєвий досвід, можливість вивчити властивості і форми, кольори і якості предметів, а практичне пізнання функцій, призначення предметів дає можливість розвинути практичне мислення, формування і розвитку образності, уяви, фантазії, комунікативних навичок, емоційного інтелекту (*Галіцина Л.В.*)

Практичне заняття (2 год.). *Методика* «Створення історій та картин за допомогою тканин». Можливо викласти картину (візерунок) з тканини за зразком, задалегідь зробленим на папері. 1. Ознайомлення учасників з якостями різних тканин, можливостями їх творчого використання. 2. Творча робота. 3. Розповідь історії. 4. Обговорення результатів роботи, рефлексія (*Науменко О.М.*)

Лекція (2 год.). Розвиток дрібної моторики руки, тактильних відчуттів, фантазії, уяви, комунікативних навичок в арттерапії (*Галіцина Л.В.*). Особливості застосування арттерапевтичних технік і методик та розвиток дрібної моторики дітей з ООП. Розвиток дрібної моторики руки як один із показників психічного розвитку дитини: значення і особливості використання різних художніх матеріалів для розвитку тактильного інтелекту дітей з ООП. Символічна мова як основа образотворчого мистецтва. Значення розвитку символічної мови через розвиток уяви та образів дітей. Арттерапія як природний вид діяльності для дитини, своєрідна гра. Зв'язок між мовою і мовленням та розвитком комунікативних навичок у дітей з ООП.

Практичне заняття (2 год.) *Методика* «Діалог долонь, або Що можуть розповісти наші руки?» (*Галіцина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.) *Методика «Жива казка»* (авторська інтегративна арттерапевтична методика). Використання з терапевтичними та діагностичними цілями (емоційний стан, рівень самооцінки, наявність утруднень у комунікації, розвиток моторики, рівень тривожності тощо). Виготовлення іграшки з шерсті – поєднання казкотерапії і терапії творчістю: 1. Розповідь казки «Зайчик та равлик», 2. творча робота учасників полягає у виготовленні з вовни казкових героїв; 3. розповіді власних історій від імені обраного персонажа; 4. обговорення результатів роботи, рефлексія (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Розповідаємо казки дітям із рухом. Розповідання казок із рухом – це метод цілісного залучення дітей та оживлення їхньої уяви. Історія стає відчутною для дітей завдяки цілеспрямованому використанню рухів тіла, жестів та міміки. Діти перетворюються на персонажів – гномів, велетнів чи тварин, і разом створюють сюжет. Регулярні повтори в історії дають дітям опору та безпеку, а також сприяють розумінню. Розповідь з рухом підтримує креативність, відчуття тіла, відбувається мовленнєвий розвиток, розвиток емпатії, соціальної компетентності (*Sebastian von Tschammer*).

Лекція (2 год.). Піскова терапія (sandplay) в інклюзії. Цілі піскової терапії в інклюзії: зняття м'язової та емоційної напруги, розвиток дрібної моторики, покращення тактильної чутливості, уяви, розвиток комунікативних та мовленевих навичок. Теоретичні засади та практичні аспекти використання піскової терапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Основні етапи організації та проведення піскової терапії, вимоги до простору та матеріалів, особливості взаємодії педагога й дитини у процесі терапії. Корекційно-розвивальний потенціал методу, принципи безпечного середовища та можливості інтеграції піскової терапії у систему інклюзивної освіти (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Закріплення знань про сенсорні еталони, встановлення закономірностей. Малювання на піску (сухий та мокрий пісок, в залежності від цілей терапевта та особливостей дитини). Вправа: 1. Загадкові сліди. 2. Візерунки на піску. Люстерко (малюють у двох пальцями у своїх тацях, повторюючи малюнки один одного). 3. Піскові каракулі (*Науменко О.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Методика «Парад планет». Вправа: Спонтанна творчість, драматизація. Обговорення та аналіз образів у групі. Переведення власних переживань у вербальну форму (*Галицина Л.В.*).

Змістовний модуль IV. Застосування арттерапії в інклюзивному освітньому середовищі (ОНЛАЙН)

Лекція (2 год.). **Музична терапія, художня терапія та терапія рухом в лікувальній педагогіці**. Лікувальна педагогіка як концепція: поєднання медичних, психологічних і педагогічних принципів у розвитку дитини. Основна мета – створення умов для цілісного відновлення: тіла, емоцій, мислення, соціальних навичок. Роль мистецтва як природного каналу комунікації, вираження і навчання. Інтегративний підхід у лікувальній педагогіці. Поєднання різних видів арттерапії забезпечує багатомірний вплив: музика регулює ритм і дихання, малювання активує символічне мислення, рух відновлює тілесну цілісність. Важливість співпраці фахівців: педагога, психолога, терапевта, музиканта, реабілітолога (*Єщенко Н.О.*).

Лекція (2 год.). Мистецтво перетворення освітнього середовища в контексті інклюзивного навчання. Теорія середовищ: стресогенні, комфортні та розвивальні середовища. Дизайн розроблення комфортного середовища з урахуванням унікальних потреб дітей. Зміст та алгоритм впровадження цікавого і розвивального для всіх учасників освітнього процесу середовища (технологія «класного менеджменту») (*Скрипник Т.В.*).

Лекція (2 год.). Творчі стратегії соціально-емоційного розвитку дітей в інклюзивному освітньому середовищі. Етапи соціально-емоційного розвитку у контексті їх послідовного становлення в онтогенезі людини. Групи сучасних методів та засобів формування соціально-емоційних якостей у дітей з ООП на кожному з етапів соціально-емоційного розвитку. Становлення соціально-емоційної компетентності в інклюзивному освітньому середовищі з урахуванням внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (середовищних) ресурсів (*Скрипник Т.В.*).

Лекція (2 год.). Модель BASIC Ph як інструмент інклюзивної освіти. Модель BASIC Ph проф. Мулі Лахада та д. Офрі Аялон, описує шість каналів, через які дитина взаємодіє зі світом: тілесний, емоційний, соціальний, когнітивний, творчий (уявний) та ціннісний. Це – шість мов, якими дитина користується, щоб впоратися з життєвими труднощами та викликами освітнього середовища. У контексті інклюзивної освіти модель дає змогу виявити, які канали для дитини є домінуючими, активними, виснаженими чи сплячими, що дозволяє дорослим краще зрозуміти мову сприйняття дитини і інструменти для ефективного навчання дитини. Інструменти моделі для розширення адаптивного потенціалу дитини та залученості у навчальний процес: «Малюнок з шести частин», «Зірка ресурсу», гра «Щит ресурсу». BASIC Ph як практичний інструмент побудови мосту між індивідуальними особливостями дитини та умовами освітнього середовища, спираючись на її природні способи взаємодії зі світом (*Сазонова М.*).

Лекція (2 год.). Методи налагодження продуктивної співпраці з дітьми з аутизмом. Особливості продуктивної співпраці з дітьми з аутизмом з опорою на принципи нейропластичності мозку. Узгодженість командної співпраці у процесі формування соціальних якостей у дітей з РАС (*Скрипник Т.В.*).

Лекція (2 год.). Розвиток мотивації та освітніх потреб дитини. Розвиток універсальних освітніх потреб, за Л.С. Виготським, дітей з ООП засобами арттерапії. Інтерпретація дитячого малюнка. Особливості організації арттерапевтичного простору в роботі з дітьми з ООП. Огляд методів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності дітей з інвалідністю: артгра, артпсихогімнастика, артквест як особливі форми артроботи з дітьми з інвалідністю (*Галіцина Л.В.*).

Лекція (2 год.). Евритмія як шлях до внутрішньої гармонії. Взаємодія руху, ритму, дихання та свідомості. Вплив на нервово-психічну регуляцію, моторний контроль, відчуття меж і ритму дії. Перехід від зовнішнього ритму до внутрішнього — шлях до самоконтролю. Евритмія як спосіб невербальної саморегуляції: через тіло дитина вчиться впорядковувати свої емоції. Гармонізація між внутрішнім імпульсом і зовнішньою дією. Формування довіри до групи, почуття спільності, здатності діяти в узгодженості. Поступовий розвиток вольових якостей і здатності до внутрішнього спокою (*Sebastian von Tschammer*).

Лекція (2 год.). Артпсихотерапія з сліпими та поганозрячими дітьми. Символ в роботі з дітьми, які не бачать. Скульптура як вид роботи. Розвиток Самості: чого можна навчитися з артпсихотерапії з дітьми, сліпими від народження (*Uwe Herrmann*).

Лекція (2 год.). Артпедагогіка. Артпедагогіка як технологія розвитку дітей та молоді у контексті «природа-особистість-культура-соціум». Визначальні риси артпедагогіки. Виховний потенціал артпедагогіки в роботі з дітьми. Корекційний потенціал у роботі зі світоглядними настановами. Терапевтична атмосфера спонтанної та безоціночної творчості. Здійснення комплексного інтегрованого впливу на основі вільного творчого самовираження дітей з ООП, сприяння соціально-комунікативному розвитку дітей з ООП засобами артпедагогіки (*Галіцина Л.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Методика «Я як Сонце». Робота з самооцінкою дитини з ООП (*Галіцина Л.В.*).

Лекція (2 год.). Біографічна робота. Закономірності людської біографії. Природа і сутність природи, її вплив. Різні фази, періоди життя. Період від народження до 21 років. Розвиток дитини в першому, другому і третьому семиріччі. Розуміння фізичних основ мислення, почуттів та волі як основи для вибору різних видів арттерапії. «Становлення людини» – підготовка до життя. Період з 21 до 42 років «Буття людиною» – душевний розвиток. Наступний етап з 42 до 63 років «Здійснення людини» – духовний розвиток. Духовне і фізіологічне відображення в біографії людини. «Навчання долею» (Конрад ван Хойтен). Усвідомлення і перетворення людських стосунків. Практичні поради для упорядкування долі (*Волкова Л.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Робота над власної біографією. Побудова малюнка: Я – в центрі з додаванням духовних, душевних, робочих, сімейних, інтимних стосунків. Побудова лінії життя із зазначенням важливих моментів (*Волкова Л.М.*).

Лекція (2 год.). Споглядання творів мистецтва. Метод розгляду і розуміння картини. Арттерапевтична діагностика. Схема психіки людини за Бреслау: свідоме, підсвідоме, особисте несвідоме. Спонтанні малюнки. Як ми можемо розуміти дитячі малюнки. Спостереження дітей і порівняння змін в малюнках дітей (з розвитком від 1,5 років) (*Волкова Л.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Розгляд картини: Ван Гога «Нічне кафе». Розповідь історій за репродукціями картин художників в міні-групах (*Волкова Л.М.*).

Практичне заняття (2 год.). Постановка SMART-цілей для дітей з ООП в арттерапевтичних втручаннях та методи досягнення цих цілей. Планування змісту та алгоритму проведення арт-терапевтичних занять з опорою на першочергові цілі розвитку дітей з ООП. Зміст SMART-цілей та формулювання довго- й короткотривалих SMART-цілей. Організація занять з урахуванням короткотривалих SMART-цілей: ідеї, методи, засоби та їх практичне застосування (*Скрипник Т.В.*).

Практичне заняття (2 год.). Малювання форм. Властивості окремих форм. Терапевтичний ефект вправ для дорослих та дітей. Малювання форм як чуттєве переживання. «Похід» за відчуттями. Концентрація. Різні форми.

Вправи: 1. Концентрація: точка и коло. 2. Півкола: прорив великими стрибками. 3. Назустріч центру. 4. Спіралі. При практичних вправах обов'язкове проходження, рух учасників по формам. В послідовності: сприймаємо оком; рукою; рухаємося всім тілом; малюємо (Ещенко Н.О.).

Змістовий модуль V. Арттерапевтична робота з налагодження спілкування та міжособистісних стосунків

5.1. Особливості арттерапевтичної діагностики

Лекція (2 год.). Діагностика в процесі терапії. Аспекти діагностики: когнітивні та увагоспецифічні показники (обсяг концентрації, робоча пам'ять, контроль імпульсів тощо); емоційно-соціальні компетентності (толерантність до фрустрації, самооцінка, побудова стосунків тощо), мотиваційні чинники (навчальна мотивація, готовність до досягнень, шкільна самоконцепція тощо), впливи життєвого середовища (сімейне оточення, чинники шкільного навантаження). Методи діагностики: спостереження за поведінкою на уроках, бесіди з вчителями та батьками, інтерв'ю з учнем / діагностика самооцінки, психологічна діагностика, художньо-педагогічний діалог підтримки. Обговорення художньої роботи з урахуванням інклюзивної дитини в індивідуальних та / або групових дискусіях. Створення колегіального обміну між викладачами та терапевтами з приводу арттерапевтичних результатів. Спільний погляд на дитину з особливими потребами (*Elke Castner*).

Лекція (2 год.). Підходи до рухової терапії для дітей з особливими потребами з урахуванням різних діагнозів та клінічних картин з точки зору медицини на рухової терапії. Рухова терапія як міждисциплінарний напрям, що поєднує знання медицини, нейропсихології, фізіотерапії та психотерапії. Основою є розуміння руху не лише як фізичної активності, а як складної нейропсихологічної функції, тісно пов'язаної з емоційним і когнітивним розвитком дитини. Під час роботи з дітьми з особливими потребами вибір терапевтичних методів визначається клінічною картиною та діагнозом: при ДЦП акцент робиться на нормалізації м'язового тону, розвитку координації та пропріоцептивного контролю; при розладах аутичного спектра – на сенсорній інтеграції, тілесній обізнаності та розвитку комунікативних патернів через рух; при затримках психомоторного розвитку – на стимуляції базових моторних схем і формуванні відчуття тіла. Спрямованість рухової терапії на активацію нейропластичності мозку, покращення соматичних функцій, серцево-судинної та дихальної систем. Рухова терапія як спосіб вираження емоцій, формування тілесної ідентичності та підвищення якості життя дитини. Мультидисциплінарний підхід та співпраця лікаря, реабілітолога, арттерапевта та родини для ефективності втручання (*Sebastian von Tschammer*).

Лекція (2 год.). Метод арттерапевтичної діагностики «Мандала». Дослідження використання мандал в терапевтичній допомозі *Дж. Келлог*. Можливості використання створення мандали для терапії та самоцілення. Використання мандали в роботі з травмівними переживаннями. Мандали в психологічних дослідженнях. Поняття *Н. Мак-Ніффа* «впочування» в малюнок мандали задля відчуття стану автора (*Вознесенська О.Л.*).

Практичне заняття (2 год.) *Вправа: створення мандали.* Матеріал: папір (формат А4-А3), акварель, гуаш тощо. Обговорення та аналіз зображень в групі. Переведення власних переживань у вербальну форму. Створення групової мандали (*Вознесенська О.Л.*).

Практичне заняття (2 год.) Створення мандали по крапках за методикою О.Дорогавцевої. Матеріал: трафарети з крапками (формат А4), олівці, масляна пастель, фломастери тощо. Маючи глибокі переживання, людина наче «розпадається» на частини. Об'єднання окремих крапок в загальний малюнок надає відчуття зібраності та «мапування» (*Вознесенська О.Л.*).

Практичне заняття (2 год.). Діагностичний діалог. Арттерапевтичні методи та техніки для створення діагностичного діалогу, що дозволяє встановити первинний діагноз (*Elke Castner*).

5.2. Арттерапія для гармонізації психологічного клімату в групі

Практичне заняття (2 год.). Соціальні рухові вправи для дітей, методики та техніки для командотворення. Практичні рухові ігри для інклюзії (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Вправа «Моя внутрішня сила». Мета – саморегуляція: вираження та опрацювання емоцій. Тактильний досвід роботи з матеріалом. Самоефективність та мотивація: візуалізація власних ресурсів. Концентрація та витривалість: зосереджена робота над відчутним об'єктом. Слепа усвідомленість глини: відчувати, торкатися, формувати. Змоделювати символічні елементи: серце для співчуття, щит для захисту, крила для свободи тощо. Зосередитися на позитивних аспектах, ресурсах та внутрішній силі. Терапевтичний ефект: заспокоює завдяки тактильним відчуттям та вираженню емоцій; самоефективність та мотивація – відчутний результат зміцнює відчуття контролю та компетентності; концентрація та витривалість – тривале ліплення тренує увагу та терпіння; невербальне вираження – почуття, ресурси та цілі можуть бути візуалізовані (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). З хаосу до порядку: групова робота з аплікацією з кольорового паперу. Казка складається з окремих слів. Цілісна картина з окремих рухів пензликом. Кожен – частина суспільства. З хаосу народжується Всесвіт (*Вознесенська О.Л.*).

Практичне заняття (2 год.) Рухові ігри та форми для інклюзивної групової та партнерської роботи. Сприяння груповим процесам, їх візуалізація та правильне і обмірковане використання інтервенцій (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.) Методика «Світло і темрява». Дослідження кольору. Саморегуляція: вираження та заспокоєння емоцій. Самоефективність та мотивація: візуалізація власних сильних сторін. Концентрація та витривалість: зосереджена робота в кілька шарів. Робота з сухою чи олійною пастеллю на чорному папері. Які якості чи досвід роблять мене сильним? Нанести перші фонові кольори на чорний папір, виразити почуття чи енергію у плавних формах або колірних плямах з метою відпустити емоції, потренуватися в саморегуляції. Додати символи або форми для власних ресурсів, успіхів чи цілей. Свідомий вибір кольорів: світлі кольори для сильних сторін, яскраві акценти для важливих

ресурсів. Терпіння під час накладання шарів тренує витривалість та концентрацію (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Гра, яка допомагає відновити контакт. Проживання гри як процесу, за допомогою якого встановлюється тісний емоційний зв'язок між учасниками. Організація ігрового групового процесу допомагає подолати бар'єри у спілкуванні. Цілісну програму тілесних групових ігор (*Грида Т.*).

Практичне заняття (2 год.). Ліплення кулі з глини як засіб гармонізації емоційного стану та соціально-психологічного клімату в групі. Експерименти з глиною як матеріалом. Ліплення кулі. Групова робота з пізнання один одного за творчими продуктами (*Вознесенська О.Л.*).

Практичне заняття (2 год.). Практичні рухові ігри для інклюзії (*Sebastian von Tschammer*).

5.3. Розвиток творчості дитини з ООП

Лекція (2 год.) Сприяння розвитку творчості та наявних ресурсів. Розвиток креативності та мотивації. Сприяння розвитку через стимулювання сенсорної системи та тренування сприйняття. Тренування навичок самосвідомості (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.) «Триптих для самостійного пошуку рішень»: саморегуляція – розпізнавання та опрацювання емоцій; самоефективність та мотивація – візуалізація власних ресурсів та можливостей; концентрація та планування – тренування хронологічної та сфокусованої роботи. Минуле – Теперішнє – Майбутнє». Минуле – зображення власної ситуації, досвіду чи емоцій у минулому (вибір кольорів, форм чи символів, що відображають почуття або виклики). Можливі альтернативи: вибір кольору від червоного до синього, актуальна тема зі шкільного контексту, бажання та потреби тощо. Теперішнє / ресурси – зображення власних сильних сторін, ресурсів, підтримки або рішень, які доступні зараз. Фокус на позитивних аспектах та можливостях для зміцнення самоефективності та підтримки саморегуляції. Майбутнє / Цілі – зображення бажань, цілей або запланованих дій. Використання символів або кольорів для мотивації та витривалості. Мета: сприяти цілеспрямованості, підвищити мотивацію, розробити візуалізовані плани дій (*Elke Castner*).

Лекція (2 год.). Творчість в контексті лікувальної педагогіки та евритмії. Творчість у дітей з ООП – це шлях до самопізнання, подолання страхів і формування самоцінності. Через рух дитина виражає те, що важко сказати словами. Евритмія стимулює сенсорну інтеграцію, символічне мислення та емоційне вираження. Мета занять евритмією – пробудити внутрішній ритм, почуття і образне мислення (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Досвід спільного ліплення елементів повітря і землі. Спільний досвідний процес між дітьми з особливими потребами та іншими дітьми. Як діти з різними здібностями можуть спільно працювати над темою (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Методика «Червона доріжка улюбленого персонажу». Мета: підтримати автентичність дитини та її самооцінку за допомогою створення автентичного костюму з підручних матеріалів. Ми всі у дитинстві хотіли бути схожими на героїв наших улюблених казок, мультфільмів.

Для глибокого проживання привабливих якостей особистості улюбленого персонажа створюється арт-костюм як засіб з'єднання та входження в образ. Презентація костюму персонажа на «червоній доріжці» у підтримуючому середовищі (*Грида Т.*).

5.4. Особливості застосування арттерапії з дітьми з особливими потребами

Лекція (2 год.). Особливості застосування арттерапії з дітьми з особливими потребами. Робота з дітьми з ООП потребує врахування індивідуальних особливостей розвитку, сенсорного профілю, рівня мовлення та моторики. Арттерапія для дітей із розладами аутичного спектра арттерапія як засіб сенсорної інтеграції й невербальної комунікації; для дітей із ДЦП – спосіб розвитку дрібної моторики, координації та впевненості у власних можливостях; для дітей із затримками психічного розвитку – засіб стимуляції уяви, мовлення й емоційної регуляції. Створення безпечного, структурованого середовища, використанню простих технік, чітких інструкцій і поступовому темпу роботи. Орієнтація не на естетичний результат, а на процес і стан дитини під час творчості. Арттерапія з дітьми з особливими потребами як інклюзивний, ресурсний і розвивальний підхід, що сприяє формуванню позитивного образу «Я», комунікативних навичок і внутрішньої стабільності (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.). Техніки бесіди, сприятливі для дитини, з арттерапевтичної точки зору. Принципи ведення терапевтичної бесіди з дітьми з підтримкою довіри, творчого самовираження і безпечного емоційне розкриття в межах арттерапевтичного процесу. Специфіка мовленнєвої взаємодії з дітьми в арттерапії. Техніки діалогу, які сприяють емоційному контакту та безумовному прийняттю. Навички невербальної підтримки, активного слухання й емпатичного відгуку. Поєднання слова і творчого процесу без порушення терапевтичного простору. Принципи арттерапевтичного діалогу: безумовне прийняття, повільність і паузи, невимушеність, віддзеркалення, підкріплення вибору дитини. Активне слухання. Відкриті запитання замість оцінки. Метафоричні запитання. Невербальні відповіді терапевта. Особливості для дітей з особливими потребами (*Elke Castner*).

Практичне заняття (2 год.) Травматерапевтичні рухові вправи для дітей та для дітей з особливими потребами. Психофізіологічні механізми тілесної реакції на травму. Рухові практики, що сприяють поверненню відчуття «я в тілі» і «я в безпеці». Адаптація вправ для дітей з різними особливими потребами (ДЦП, аутизм, порушення сенсорної інтеграції, емоційно-вольові розлади). Для дітей з особливими потребами рухова терапія має опиратися на індивідуальний сенсорний профіль дитини. Значення руху як м'якого каналу відновлення саморегуляції та контакту з навколишнім світом. Основні принципи: повільність, м'якість, контрольованість, безпечний простір, дозованість стимуляції (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Рухові вправи з м'ячом, палицями та різними предметами для розвитку фізичній спритності та вправності (*Sebastian von Tschammer*).

Практичне заняття (2 год.). Ритмічні рухи з музикою та віршами, рухливі ігри з невербальним діалогом з дітьми та дітьми з особливими потребами, коло,

лемніска́т та інші геометричні фігури. Координація та реалізація рухових структур для пошуку діагнозу (*Sebastian von Tschammer*).

Заклучний модуль VI. Контроль засвоєння знань

Лекція (2 год.). Методика та дидактика викладання арттерапії. Методичні підходи та дидактичні засади організації навчального процесу з арттерапії у підготовці фахівців психологічної, педагогічної та соціальної сфер. Специфіка поєднання теоретичних і практичних компонентів у навчанні арттерапії. Роль рефлексії, досвіду та особистісного розвитку у процесі підготовки майбутнього арттерапевта. Арттерапія як міждисциплінарна галузь. Формування професійних, етичних і творчих компетентностей. Акцент на досвіді студента: навчання через проживання творчого процесу. Використання методів демонстрації, аналізу кейсів, групових арттерапевтичних вправ. Роль супервізії та особистої терапії у професійній підготовці. Дидактичні принципи навчання: інтегративності; активності; етичної безпеки; поступовості. Викладач як фасилітатор творчого процесу, а не лише носій знань. Важливість емпатії, гнучкості й особистісної включеності у взаємодію зі студентами (*Єщенко Н.О.*).

Супервізії застосування арттерапії в інклюзії (8 год.).

Методи оцінки успішності проходження курсу.

1. Складання авторських навчальних програм «Арттерапія в інклюзії»:
  - для викладачів ЗВО – навчальна програма для студентів відповідного фаху, оформлена відповідно до вимог закладу;
  - для викладачів ППО – програма підвищення кваліфікації для педагогів / психологів, оформлена відповідно до вимог закладу;
  - для психологів освіти, практичних психологів, педагогів тощо – програма практичних занять для дітей з ООП / інклюзивних класів, оформлена відповідно до вимог освітнього закладу;
  - для керівних кадрів ІРЦ – програма навчання фахівців закладу.
2. Проходження підсумкового тестування з теоретичних основ курсу «Арттерапія в інклюзії» з не менш ніж 75% правильних відповідей.
3. Творчий проєкт для завершення навчальної програми. Реалізація проєкту в міні-групах по 3-4 людини, які складаються з викладачів, практичних психологів, співробітників ІРЦ, і надання звітної відеопрезентації (відеоролику) до 5 хвилин. Проєкт має містити такі складові як викладання основ застосування арттерапії в інклюзії для студентів чи слухачів курсу підвищення кваліфікації, практичну роботу з отримувачами інклюзивних послуг, бути проілюстрований відповідними фотографіями.

Оцінка успішності проходження курсу

Оцінка успішності проходження курсу складається зі 100 балів, з яких:

- 60 балів – практична робота на очних модулях (по 20 балів за модуль);
- 10 балів – опанування матеріалу онлайн модулів;
- 10 балів – написання програми; оцінюється: визначення мети програми (2 бали), відповідність змісту вимогам світової науки і практики та міжнародним стандартам (4 бали), підбір вправ для

практичних занять (2 бали), структурованість та логічність побудови (2 бали), оформлення літератури до програми (1 бал);

- 15 балів – підсумкове тестування з теоретичних основ курсу «Арттерапія в інклюзії». Тести складаються з 60 питань, правильна відповідь на питання оцінюється в 0,25 бали;

- 5 балів – оцінка відеозвіту за реалізацію творчого проекту у міні-групах: повноцінно розроблений, проведений захід, який відповідає вимогам до проєктів, представлений у відео-форматі – 5 балів; проєкт виконаний на достатньому рівні з незначними зауваженнями – 4 бали; проєкт виконаний на задовільному рівні – 3 бали, проєкт потребує доопрацювання – 2 бали; не виконані завдання проєкту – 1 бал.

Сертифікацію отримують слухачі курсу підвищення кваліфікації, які набрали більш ніж 75 балів.

Учасники, які не брали участь у всіх модулях або не набрали відповідної кількості балів під час сертифікації, отримають свідоцтво іншого зразка про участь в курсі як слухача без підвищення кваліфікації.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арттерапія дітей у часи війни: методичний посібник / за заг. ред. О. Вознесенської, О. Луценко, М. Перун. Київ: ФОП Назаренко Т.В., 2023. 118 с. ISBN 978-617-549-206-9
2. Бреме К. Візьміть землю знову в руки. 50 вправ для моделювання у будь-якому віці. Пер. з нім. Ксенії Кудренко. Київ: Наїрі, 2018. 96 с. (рос.)
3. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением. Москва: Медицина, 1989. 304 с.
4. Бюхі П. Терапія малюванням форм. Пер. з нім. Людмили Деменкової, Надії Гутянської. Київ: Наїрі, 2025. 156 с.
5. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. Київ: Шкільний світ, 2007. 120 с.
6. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. Вид. 2-ге, випр. та доп. Київ : Золоті ворота, 2016. 202 с.
7. Вознесенська О. Ризики та обмеження застосування арттерапії в час війни. В *Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи* / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: ЛьвДУВС, 2023. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6082>.
8. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Творча взаємодія з дитиною : метод. рекомендації. Київ : Міленіум, 2009. 66 с.
9. Вознесенська О., Робело-Тимченко Н., Спейзер В.М., Спейзер Ф., Старовойтов А. Арттерапія в роботі з колективною травмою. *Простір арт-терапії* : Зб. наук. праць / УМО, 2023, ВГО «Арт-терапевтична асоціація»; [Редкол.: Лушин П.В. та ін.] Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2023. Вип. 1 (33). С. 4-26. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737692/>.
10. Вознесенська О.Л. Медіарттерапія в роботі з травмами війни у дітей та підлітків. В *Простір арт-терапії* : Зб. наук. праць / УМО, 2023, ВГО «Арт-терапевтична асоціація»; [Редкол.: Лушин П.В. та ін.]. Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2023. Вип. 2 (34). С. 4-27. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741453/>.
11. Выготский Л. С. К вопросу о психологии художественного творчества актера / Собр. соч. : в 6-ти т. Т. 6 : Научное наследие / под ред. М. Г. Ярошевского. Москва: Педагогика, 1984. 432 с.
12. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Искусство, 1986. 574 с.
13. Галіцина Л.В. Дім як символ особистості. *Простір арт-терапії*: збірник наукових праць. Випуск 2(14). Київ: Золоті ворота, 2013. С.102-110
14. Галіцина Л. Корекція страхів. Цикл занять. *Журнал «Психолог»*. №17-18 (569-570). Київ : Шкільний світ, 2015. С. 60-70.
15. Галіцина Л.В. Арт-терапія вовною – терапія живим теплом. Акварель із вовни «Мандала Мій всесвіт». *Простір арт-терапії*: збірник наукових праць. Випуск 1(19). Київ: Золоті ворота, 2016. С. 60-68.
16. Дамм Э.-Л. Я маюю. Малювання з дітьми шкільного віку, які потребують душевної опіки. Пер. з нім. Л. Шульгіної. Київ: Наїри, 2008. 82 с. (рос.)
17. Джус О., Ленів З., Коваленко В. Тренінг як інструмент формування командної взаємодії фахівців, які працюють в інклюзивному освітньому просторі.

European humanities studies: State and Society (Europejskie studia humanistyczne: Państwo i Społeczeństwo). 2020. № 3 (I). Poland-Ukraine. С. 113-129.

18. Енциклопедичний словник з арт-терапії / за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. Київ : Видавець ФОП Назаренко Т. В., 2017. 312 с.

19. Концепція впровадження арт-терапії в дитячих лікарнях/ за заг. ред. Вознесенської О. Л., Скар О. М. Київ : Міленіум, 2007. 80 с.

20. Ленів З. П. Практична реалізація інноваційних підходів до розвитку мовлення дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії засобами української вишиванки. *Гірська школа Українських Карпат*. Вип. 22. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 82-87.

21. Ленів З. П. Дистанційні тренінги в системі підготовки фахівців до роботи за умов інклюзії. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 25. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 133-137.

22. Ленів З.П. Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арттерапії. Навчально-методичний посібник. Видання друге: доповнене і перероблене. Львів: СПОЛОМ, 2023. 55 с.

23. Льове Х. Работа с глиной. Формування волі у молодших класах. Пер. з нім. Ксенії Молоткової, Олени Колухової. Київ : Наїрі, 2015. 120 с. (рос.).

24. Ньюш М.Л. Гра із глибини душі. Про здатність дітей грати в цілющі ігри. Пер. з нім. Анастасії Боковець, Ірини Денисової. Київ : Наїрі, 2021. 132 с. (рос.).

25. Сидоркіна М. Ю. Спільна художня творчість як чинник гармонізації сімейних стосунків : дис. ... канд. психол. наук. Спец.: 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2011. 216 с.

26. Сидоркіна М. Ю. Творча взаємодія як засіб гармонізації сімейних стосунків : метод. рекомендації. Кіровоград : Імекс-ІТД, 2013. 86 с.

27. Скрипник Т.В. Вдосконалення змісту професійної діяльності фахівців інклюзивних закладів освіти: ерготерапевтичний підхід. *Continuing professional education: theory and practice*, 2020. 64 (3). С. 7-15.

28. Скрипник Т.В. Програма втручання «Синергія»: формування базових передумов навчання і розвитку у дітей з розладами аутистичного спектра. Методичний посібник. Київ: Альянт, 2020. 56 с.

29. Хаушка М. Художня терапія. Том 1. Сутність та задачі терапії живописом. Пер. з нім. О. Князевої. Луцьк : Ключі, 2019. 88 с. (рос.).

30. Штайнер Р. Евритмія як видима мова. Пер. з нім. Олени Колухової. Київ: Наїрі, 2021. 336 с. (рос.) ISBN 978-966-8838-72-9

Додаткова література:

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. Москва : Прогресс, 1974. 392 с.

2. Базима Б. А. Колір та психіка : моногр. Харків : вид-во ХГАК, 2001. 172 с.

3. Брюн Д., Ліхтхарт А. Живопис в освіті. Київ : Наїрі, 2006. 200 с. (рос.).

4. Бюхі П. Розвиток та укріплення почуттів за допомогою малювання форм. 4-е вид. Пер. з нім. Івана Габовича. Київ : Наїри, 2018. 116 с.

5. Вознесеньська О. Л. Арт-терапевтична робота з пластичними матеріалами. *Простір арт-терапії терапії* : зб. наук. ст. 2016. Вип. 1 (19). С. 20–40.
6. Вознесеньська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. праць. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. № 3 (29). С. 40–47.
7. Вознесеньська О. Л. Використання мандали в медіаосвітніх заняттях. *Простір арт-терапії* : зб. наук. праць. Київ : Золоті ворота, 2015. Вип. 2 (18). С. 4–22.
8. Вознесеньська О. Л., Волкова Л. М. Методичні засади підготовки майбутніх арт-педагогів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 7 (194), квітень. С. 60–65.
9. Вознесеньська О. Л. Можливості арт-терапії в подоланні психічної травми. *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій* : зб. статей. Київ : Міленіум, 2015. С. 98–110.
10. Вознесеньська О. Л., Сидоркіна М.Ю. Екологія обговорення з дітьми їх творчості. *Простір арт-терапії* : зб. наук. ст. 2014. Вип. 2 (16). С. 170–180.
11. Галіцина Л. В. Методика «Витинанка «Дерево роду» як інструмент роботи з образом Я». *Простір арт-терапії. Простір арт-терапії. Спадок десятиліття. Ювілейний Збірник наукових праць*. 2012. С. 94–102.
12. Галіцина Л.В. Великі можливості маленьких гудзиків. *Простір арт-терапії: палітра почуттів*: матеріали XIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції. Київ: Золоті ворота, 2016. С. 86-88.
13. Галіцина Л. В. Розвиток креативності педагогів засобами арт-терапії. «Механізм творчості. Гра як творчість». *Простір арт-терапії* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 2 (18). С. 42–51.
14. Гете И. В. Споглядаюча здатність судження. Вибрані твори з природознавства. Ленінград : Вид-во АН СРСР, 1957. С. 81–82.
15. Деркач О. Педагогіка творчості: Арт-терапія та казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу : навч.-метод. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2012. 98 с.
16. Деркач О. До школи з радістю та інтересом: Арт-терапія та казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця : [б. и.] , 2013. 88 с.
17. Єщенко Н. А., Косенко Д. Ю. Гетеаністична феноменологія в арт-терапії, або Досвід духовно-наукового дослідження реальності як шлях зцілення. *Простір арт-терапії: вершини усвідомлення* : матер. IX Міжнар. міждисципл. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–26 лютого 2012 р.). Київ : Золоті ворота, 2012. С. 34–41. (рос.)
18. Кондрицька О. І. Формування у студентів педагогічних університетів цінностей особистісно орієнтованої моделі виховання засобами арт-педагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Спец.: 13.00. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2009. 22 с.
19. Роджерс Н. Творчість як посилення себе. *Питання психології*. 1990. № 1. С. 164–168. (рос.).
20. Роменець В. А. Психологія творчості. Київ : Либідь, 2001. 330 с.
21. Терапія мистецтвом : навчальний посібник з арт-терапії. Софія : Університетське вид-во «Св. Клімент Охридські», 2012. 316 с.

Іншомовні видання:

1. Armstrong V. G. Modelling attuned relationships in art psychotherapy with children who have had poor early experiences. *The Arts in Psychotherapy*. 2013. Vol. 40. P. 275–284.
2. Austin D. S. The Role of Improvised Music in Psychodynamic Music Therapy with Adults. *Music Therapy*. 1996. Vol. 14, No. 1. P. 29-43.
3. Bruscia K. E. A Survey of Treatment Procedures in improvisational Music Therapy. *Psychology of Music*. 1988. 16. P. 1-24.
4. Crenshaw D. Neuroscience and trauma treatment implications for creative arts therapist. *Expressive and creative arts methods for trauma survivors* ; [ed. by Carey L.]. London/Philadelphia : Jessica Kingsley, 2006. P. 21–38.
5. Czamanski-Cohen J. «Oh! Now I remember»: The use of a studio approach to art therapy with internally displaced people. *The Arts in Psychotherapy*. 2010. Vol. 37. P. 407–413.
6. Di Leo J. H. Children's Drawings As Diagnostic Aids. New York: Routledge, 1973. DOI <https://doi.org/10.4324/9781315831312>
7. Eschen J. Analytical Music Therapy. Publisher: Jessica Kingsley Publishers (15 April 2002). 224 p.
8. Franklin M. Art Therapy and Self-esteem. *Art Therapy*. 1992. Vol. 9 (2). P. 78–84.
9. Gantt L., Tabone C. Formal elements art therapy scale. The rating manual. Morgantown, W.V. : Gargoyle Press, 1998. 70 p.
10. Goodman KD. Music therapy. American Handbook of Psychiatry : 2nd ed. / ed.: Arieti S, Brodie HK. New York: Basic Books Inc, 1981. P. 564–85.
11. Handbook of Art Therapy / ed. by Cathy A. Malchiodi. N.Y.–London : The Guilford Press, 2003. 462 p.
12. Kandinsky W. Point and Line to Plane. New York: Solomon R. Guggenheim Foundation, Cranbrook Press Bloomfield Hills Michigan, 1947. 210 c. URL: <https://dn720004.ca.archive.org/0/items/pointlinetoplane00kand/pointlinetoplane00kand.pdf>.
13. Leniv, Zoriana; Bakhmat, Nataliia; Kravets, Nadiia; Kulikovska, Irina; Training of pedagogical staff for conducting activities in the conditions of inclusive education. *Laplage em revista*. 2021. Vol. 7. P. 559-571. Published.
14. Leniv, Z., Dzhus, O., Ilina, N., Prokofieva, O., Matveieva N., & Hlushchenko, I. Neuropsychological Bases of Correctional and Preventive Preparation of Children with Autism to Master Writing. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. 13(1Sup1), 37-50. <https://doi.org/10.18662/brain/13.1Sup1/301WoS>
15. Lister S., Pushkar D., Connolly K. Current bereavement theory: Implications for art therapy practice. *The Arts in Psychotherapy*. 2008. Vol. 35. P. 245–250.
16. Malchiodi, C. A. (2012). Art therapy and the brain. In C. A. Malchiodi (Ed.), *Handbook of art therapy* (2nd ed.). The Guilford Press, 2012. Pp. 17-26.
17. McNiff S. Art as Medicine: Creating a Therapy of the Imagination. Boston–London: Shambhala, 1992. 235 p.
18. McNiff S. Art-Based Research. London : Jessica Kingsley Publishers, 1998. 224 p.

19. McNiff S. *Imagination in Action* Publisher: Secrets for Unleashing Creative Expression. Boston–London : Shambhala, 2015. 248 p.
20. McNiff S. *Art as Research*. Bristol–Chicago : Intellect, 2013. 240 p.
21. McNiff S. *Art heals: How Creativity Cures the Soul*. Boston, MA : Shambhala Publications, 2004. 316 p.
22. Meyer LB. *Emotion and meaning in music*. Chicago: University of Chicago Press, 1956. 315 p.
23. Miller C., Boe J. Tears into diamonds: transformation of child psychic trauma through sandplay and storytelling. *The Arts in Psychotherapy*. 1990. Vol. 17. P. 247–251.
24. Mula M., Trimble M. R. Music and madness: neuropsychiatric aspects of music. *Med*. February 1, 2009. Vol. 9, № 1. P. 83-86.
25. Oaklander V. *Windows to Our Children*. 2nd Edition. Gestalt Journal Press, 2015. 440 p.
26. Peake B. A Child's Odyssey toward Wholeness through Art Therapy. *The Arts in Psychotherapy*. 1987. Vol. 14. P. 41–58.
27. Rousseau C., Singh A., Lacroix L., Measham T. Creative expression workshops for immigrant and refugee children. Clinical perspectives. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2004. Vol. 43 (2). P. 235–238.
28. Steiner R. *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik: Menschenkunde und Erziehungskunst*. Stuttgart: Ein pädagogischer Grundkurs, 1919. 287 p.
29. Terr L. C. Childhood traumas: An outline and overview. *American Journal of Psychiatry*. 1991. Vol. 148. P. 10–20.
30. Van Westrhenen N., Fritz E. Creative Arts Therapy as treatment for child trauma: An overview. *The Arts in Psychotherapy*. 2014. Vol. 41. P. 527–534.
31. Winnicott DW. *Art and Psyche* / ed: Spitz H. New Heaven: Yale University Press, 1985. P. 22–36.
32. Voznesenska O. Creation of animation as a method of media art therapy in working with war trauma in children and teenagers. *Creative Therapy*. 2023. Vol. 1.
33. Vosnesenska O., Lutsenko O. Children in Ukraine and the Trauma of War. In Traher C., Breen L.J. (Ed.) *The Routledge International Handbook of Child and Adolescent Grief in Contemporary Contexts* Режим доступу: <https://doi.org/10.4324/9781003221692>.
34. Vosnesenska, O, Robelot-Timtchenko, N., Speiser, V. M., Speiser, P. Mitigating collective war trauma through expressive arts therapy. *CAET*. 2. 2025. <https://caet.inspirees.com/caetojsjournals/index.php/caet/article/view/647>; DOI: [10.15212/CAET/2025/11/11](https://doi.org/10.15212/CAET/2025/11/11)